

Marknad – på de fattigas villkor



Marknad – på de fattigas villkor

Röken från hundratals små kök stiger mot himlen, det första morgonljuset tittar fram. Varje morgon, i hela den fattiga delen av världen, gör sig tusentals affärsmän och affärskvinnor redo för en ny arbetsdag. Men när de lämnar hemmet är det inte med portföljen i handen, iklädda slips eller dräkt. Snarare är det hackan, kärran fylld med gasolflaskor eller lådan med elektroniska leksaker som utgör deras arbetsverktyg. Vi har kanske svårt att se dem som entreprenörer – affärsmän eller affärskvinnor – men det är just precis vad de är. Dessa småföretagare utgör grunden för den privata sektorn i de allra flesta länder. Överallt, runt om i världen, strekar och kämpar fattiga människor för att skapa ett bättre liv. Under de rätta omständigheterna kan de växa och utvecklas. Och om de lyckas så har samhället också möjlighet att blomstra.

– Förr så jobbade jag på en textilfabrik, men när den gick i konkurs bestämde jag mig för att starta eget, säger Flor de Maria Lopez som är skräddare i Perus huvudstad Lima.

Tillsammans med sin man Jorge Rivera Miguel köpte hon sin första symaskin. Sedan dess har företaget utvecklats vidare. Hela familjen arbetar med att sy skoluniformer och andra plagg. I framtiden kommer de kanske till och med att ha råd att anställa någon utifrån.

Flor och hennes familj lever kvar i samma fattiga område som tidigare. Husets väggar är gjorda av flätade bastmattor, golvet av rå betong. Genom hålen i taket kan man se stjärnorna under en klar natt.

Men de har fått det bättre.

– Vi har stora planer för framtiden, säger Flor med ett leende.

Tillväxt som gynnar de fattiga

Ordet tillväxt för tankarna till banker och storföretag. Men faktum är att tillväxten är oerhört viktig om vi ska kunna minska fattigdomen. Utan tillväxt finns ingenting att fördela.

Tillväxt i sig är inte tillräckligt för att minska fattigdomen. Om tillväxten ska förbättra livet för dem som är fattiga krävs det att tillväxtens resultat kommer de fattiga till del. UNDP använder uttrycket ”fattigdoms-

minskande tillväxt” eller ”tillväxt på de fattigas villkor” (”Poverty reducing growth” eller ”pro-poor growth”) och ställer detta mot hänsynslös tillväxt (”ruthless growth”). Ett bra exempel på när tillväxten gynnar de fattiga är – menar UNDP – när de fattigas per capita-inkomst växer snabbare än den genomsnittliga inkomsten i samhället. Detta leder oftast till att inkomstklyftorna i samhället minskar. Hänsynslös tillväxt är däremot en tillväxt som inte gynnar de fattiga.

En förutsättning för att skapa en tillväxt som gynnar de fattiga är att landet använder sina resurser på ett både produktivt och hållbart sätt. Det krävs också en rättvis fördelning, framför allt genom de välfärdssystem samhället erbjuder.

En sådan omfördelning av resurser bör även inkludera sådana materiella tillgångar som är av särskilt stor betydelse för de fattiga. Hit hör tillgången på mark och bostäder i storstadsområden. Länder med en ojämn fördelning av tillgångar och resurser är i många fall dåliga på att minska fattigdomen. Minst lika viktigt är att de fattiga och den ekonomiska verksamhet de bedriver inlemmas i samhällets ekonomi. Om de fattiga ställs utanför spelar det liten roll hur väl formulerade de officiella dokumenten är, resultatet blir ändå knappast framgångsrikt.

Sidas syn, marknaden och fattigdomsbekämpningen

Economic and social development is [another] prerequisite for poverty reduction. An institutional environment for economic development is a sine qua non for sustained poverty alleviation: institutions, including the market, must be made to work for the poor. In order to be effective, policies must be pro-poor, with a clear focus on the need to strengthen capacities and increase the opportunities of the poor.

PERSPECTIVES ON POVERTY, PAGE 8



Vilken roll ska marknaden spela?

Utvecklingen av den privata sektorn omfattar jordbruk, tillverkning, service, handel, infrastruktur och sociala tjänster. Den privata sektorn inkluderar alla sorters marknadsaktörer – från den informella mikroföretagaren till små, medelstora och multinationella företag. Av det skälet kan man säga att privatsektorutveckling inte är en sektor, utan ett tillvägagångssätt.

Sedan Sovjetunionens fall 1991 har marknadsekonomin etablerats som det enda reella ekonomiska alternativet i världen. Kalla krigets slut innebar också en ökad globalisering. Privat kapital började röra sig allt snabbare över ländernas gränser. Inspirerad av framgången för bland annat Taiwan och Sydkorea, ersatte många u-länder den tidigare protektionistiska politiken med en exportorienterad handels- och industripolitik. Flera tidigare handelsöverenskommelser ledde 1995 fram till bildandet av WTO. Den privata sektorn har också expanderat in i nya sektorer som infrastruktur, allmännyttig verksamhet och samhällsservice.

Men privatsektorutveckling är inte något universalmedel för att skapa

tillväxt och utveckling. Under 1990-talet upplevde mer än femtio av världens länder en ekonomisk tillbakagång. Majoriteten av dessa länder finns i Afrika. Jordbruket, fram till dess en av de mest reglerade sektorerna, liberaliserades, men vinsten fördelades ojämnt. I delar av före detta Sovjetunionen har marknadsreformerna resulterat i en korrupt rövarkapitalism och en dramatisk försämring av människors levnadsstandard.

I många utvecklingsländer har den privata sektorn inte spelat den dynamiska roll man trodde och hoppades på. De utländska investeringarna har uteblivit och länderna har varken uppnått tillväxt eller minskad fattigdom.

Egendomsrätt

Rättvis och effektiv lagstiftning på egendomsområdet är en grundförutsättning för att entreprenörer och andra aktörer inom den privata sektorn ska vara villiga att ta de kommersiella risker som en investering innebär.

Den peruanske ekonomen Hernando de Soto är känd över hela världen för sina studier om den

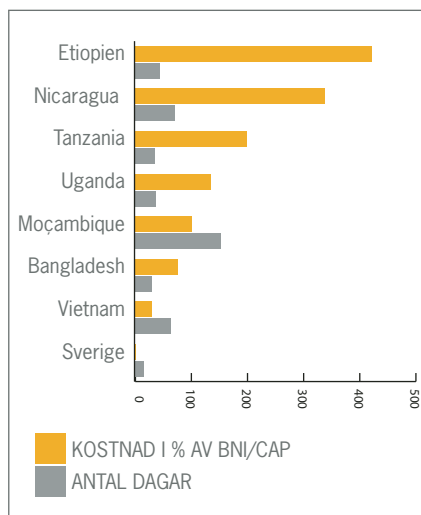
Att starta eget efter skolan är ofta det enda alternativet för unga människor i utvecklingsländer.

Ur Sida's policy guidelines

The main purpose of Sida's support to PSD is to contribute to poverty reducing growth based on three elements:

- Direct inclusion of the poor in economic activities, contributing to their employment, income and productivity, and to reducing their vulnerability.
- Economic growth as the means of generating resources in society and enhancing productivity, employment and income
- Redistribution so that the resources generated in society from growth are invested meaningfully for the poor, especially in human resource development.

POLICY GUIDELINES FOR SIDA'S SUPPORT TO PRIVATE SECTOR DEVELOPMENT



Att starta sin egen verksamhet är en fråga om både kostnad och tid. Diagrammet ovan är baserat på data från världsbanken. (<http://rru.worldbank.org/doingbusiness>)

informella ekonomin – och mer nyligen – sina studier om den ekonomiska potential som finns hos ”död” egendom. Med död egendom menar de Soto egendom som tillhör världens fattiga befolkning, men som inte kan användas i t ex pantsättning, eftersom den inte är legalt formaliserad. Genom sina studier har de Soto visat att hindren för att göra informell egendom formell är så stora – och så kostsamma – att de flesta föredrar att vara kvar i en informell situation.

– Människor i utvecklingsländer är inte dumma. De kan räkna ut hur mycket det kostar att muta poliser och andra och de vet om det är dyrare eller billigare för dem att stå utanför systemet. Vad vi måste göra är att skapa den grund som gör det möjligt för människor att legalisera sin verksamhet, säger Hernando de Soto.

Dyrbara affärer

Laglöshet är dåligt för affärsverksamhet och de affärer som äger rum i ett laglöst klimat är ofta dåliga för samhället i stort. De fattiga är ofta de första offren för laglösheten och det är också de fattiga som gynnas när rätts-samhället stärks.

Demokratisk samhällsstyrning är därför ingen lyx. Inte heller är demokrati ett resultat av tillväxt som det ibland hävdas, utan en demokratisk samhällsstyrning är i sig en grund för att åstadkomma tillväxt. Överdriven byråkrati, korruption och ineffektiva offentliga institutioner leder till ökade kostnader och skevheter på marknaden. Brister av detta slag utgör

också hinder för utländska investeringar och för en ökad handel.

Den informella ekonomin

Den informella ekonomin är, vid sidan om jordbruket, den viktigaste inkomstkällan för människor i de flesta utvecklingsländer. Det beräknas att den informella ekonomin sysselsätter ungefär 60 procent av arbetskraften (vid sidan om jordbruket) i världens utvecklingsländer. Siffran varierar, från ca 50 procent i Latinamerika till 80 procent i Afrika.

Den informella ekonomin är helt och hållet privat. Dessa företag verkar helt eller delvis utanför det formella, lagliga systemet. Den informella ekonomin består av allt från ensamma gatuförsäljare till företag med upp till ett tiotal anställda.

Att hjälpa informella företag att formaliseras har varit ett viktigt område för det svenska stödet genom programmet ”Improve your business”. Programmet baseras på ett utbildningsmaterial som från början togs fram av SAF (nuvarande Svenskt Näringsliv) för användning bland småföretagare i Sverige. Under 1970-talet finansierade Sida en vidareutveckling av materialet för att det skulle kunna användas i utvecklingsländer av den internationella arbetsorganisationen ILO. Från att framför allt ha använts i Afrika utökades programmet under 1990-talet och fick ett nytt namn – ”Start and Improve your Business”. Det har sedan dess använts i ett 80-tal länder. Ett stort antal entreprenörer, framför allt inom den informella sektorn, har deltagit i olika utbildningar.

Jordbrukets stora betydelse

Jordbruket är den oftast viktigaste inkomstkällan för de fattiga i världens utvecklingsländer. Jordbruket sysselsätter mer än hälften av den arbetsföra befolkningen i utvecklingsländerna, de flesta som småbönder, arrendatorer och lantarbetare. I en del av de fattigaste länderna i Afrika söder om Sahara svarar jordbruket för 90 procent av alla arbetstillfällen. Småbönder och andra grupper utgör därför en viktig del av den privata sektorn.

Både jordbruk och informell ekonomi har i många länder periodvis utsatts för ekonomisk diskriminering. De har också fått förhållandevis lite stöd genom utvecklingssamarbetet.



Tillgång till informationsteknologi är en nyckel till utvecklingen av den privata sektorn.



De fattiga drabbas värst av dålig politik

Låg inflation, en realistisk växelkurs och ett lågt budgetunderskott är idag väl etablerade principer för världens marknadsekonomier. Ekonomisk stabilitet är också en grundförutsättning för en tillväxt som gynnar de fattiga.

Omfattande misskötsel av den makroekonomiska politiken, särskilt i Afrika, drabbade framför allt bönderna när städernas befolkning subventionerades och jordbrukarna inte fick full betalning för sina produkter.

De strukturanpassningsprogram som Världsbanken och Internationella Valutafonden IMF drev på 80-talet hade också sina begränsningar. Idag inser de flesta att det inte räcker med marknadsekonomiska reformer. Dessa måste länkas till de fattigdomsbekämpningsstrategier som med givarnas stöd tagits fram i många länder.

I bland annat Taiwan och Sydkorea har privatsektorutvecklingen gått hand i hand med investeringar i utbildning, hälsa och andra sociala tjänster. Inkomstfördelningen i dessa länder är också jämnare än vad den är i flera av världens fattigaste länder.

De flesta affärsmän är kvinnor

”När vi startade Grameen Telephone och arbetet med att få ut mobiltelefoner till kvinnorna i byarna sa folk: 'Det kommer aldrig att fungera, hon kommer att bli rädd. Hon kommer att tro att det är ett spöke som talar. Andra sa: 'Hur ska en kvinna som inte ens kan läsa och skriva kunna trycka på knapparna och ringa folk'. Men kvinnorna insåg vilken affärsmöjlighet som fanns där. De tog snabbt till sig tekniken och blev framgångsrika, de sålde sina tjänster och började snabbt tjäna mycket pengar. En typisk 'Telefondam' kan inom loppet av en månad komma upp i en inkomst som är dubbelt så hög som den genomsnittliga i landet. Genom detta har vi också skapat ett annat socialt klimat. Idag är den en gång så fattiga kvinnan en viktig person i byn”.

Muhammad Yunus, grundaren av Grameen Bank.

I många utvecklingsländer är de flesta affärsmän inte män, utan kvinnor. Kvinnor ansvarar för familjens jordbruk, de köper och säljer, syr och producerar många andra produkter. Ofta

Samtidigt som produkter från den industrialiserade världen når alla marknader, drabbas utvecklingsländernas jordbruksprodukter av höga importavgifter i USA och EU.

Vad är demokratisk samhällsstyrning?

Demokratisk samhällsstyrning är en princip för statens sätt att utöva sin politiska, ekonomiska och administrativa makt. Den utgår från att både institutionerna och processerna ska baseras på principen om rättsregler (rule of law) och att den ska karaktäriseras av ansvar, öppenhet, integritet och effektivitet. Vidare ska en demokratisk stat och dess offentliga sektor karaktäriseras av en demokratisk kultur och ett rättstänkande.



Gatuhandel ger inkomst till tusentals familjer världen över och är en viktig del av den informella ekonomin.

Millenniemålen

Målet med Millenniemålen som år 2000 antogs av FN är att avskaffa fattigdomen. Millenniemålen lyfter fram privatsektorutvecklingens roll ur flera perspektiv:

- Som en motor för ekonomisk tillväxt;
- Ett sätt för att generera inhemska finansiella resurser för investeringar i humankapital genom förbättrad hälsa, infrastruktur och utbildning;
- En möjlig leverantör av viktiga tjänster;
- En partner i handel och tekniköverföring.

är majoriteten av mikroföretagarna i till exempel ett slumområde kvinnor. Trots detta undervärderas deras arbete som mest ses som en extrainkomst för familjen.

Ett resultat av denna syn är att utveckling, ekonomisk tillväxt och privatsektorutveckling – i så gott som alla samhällen – leder till olika resultat för män respektive kvinnor. Därför måste varje policy för fattigdomsinriktad tillväxt också ha ett tydligt genderperspektiv. Ett sådant perspektiv gynnar dessutom alla medan diskrimineringen av kvinnor i affärlivet har en negativ inverkan på den ekonomiska utvecklingen i stort.

Sida stöd till finanssektorns utveckling

Det finns ett nära samband mellan ekonomisk tillväxt och finansmarknadens utveckling, eftersom en utveck-

lad finansmarknad bidrar till ekonomisk utveckling och vice versa. De senaste åren har Sida ökat insatserna för att undvika ekonomiska kriser i flera av Sveriges samarbetsländer. Så har till exempel Riksbanken, i samarbete med Sida, erbjudit centralbankerna i Uganda, Sri Lanka och Vietnam rådgivning och kompetensutveckling när det gäller penningpolitik och finansmarknadsreformer.

Mikrokrediter – små lån är ofta lönsamma

Det är inte bara formella företag som har behov av finansiella tjänster. Behoven finns även hos dem som är fattiga. Den etablerade finanssektorn har inte visat sig kapabel att tillhandahålla de krediter som efterfrågas av det stora flertalet i världens utvecklingsländer. Men genom utvecklingen av system för mikrokrediter har det skapats fungerande finansieringslösningar som också blivit tillgängliga för de fattiga.

Sida var en av de första givare som uppmärksammade mikrokrediternas betydelse för utvecklingen genom att ge ett aktivt stöd till Grameen Bank och andra pionjärer på 70-talet. Idag bidrar de över 7 000 mikrokreditinstitutionerna världen över till att förse tiotusentals mikroföretag med det kapital de behöver för att växa.

Vägen mot utveckling

Fysisk infrastruktur, som vägar och hamnar liksom nät för kraftförsörjning, vatten, telekom och andra media, är oerhört betydelsefull för affärlivets utveckling. Effektiv och tillgänglig infrastruktur reducerar transport- och transaktionskostnaderna, samtidigt som den ökar produktiviteten och stärker den internationella konkurrenskraften. Ur det perspektivet kan en utvecklad infrastruktur vara en effektiv strategi för att stärka de fattigas företagande. El och vägar på landsbygden stimulerar en ökad lokal ekonomisk aktivitet, eftersom möjligheten att sälja och köpa varor på en marknadsplats är en avgörande faktor för att småjordbruk ska kunna utvecklas.

Mot en renare miljö

Jämför man den miljöförstöring som skedde i öst fram till 1990, med motsvarande utveckling i väst, ser man klart och tydligt att marknads-

ekonomierna varit mer effektiva när det gäller att minska den ekonomiska utvecklingens negativa miljöeffekter.

Men privatsektorutveckling är inget universalmedel för en hållbar miljö. Rika länder tenderar att vara mer effektiva när det gäller att begränsa en negativ miljöpåverkan lokalt – till exempel i en region – men de svarar för den överlägset största delen av den globala miljöförstörelsen och dess konsekvenser, som till exempel växthuseffekten. De fattiga ländernas miljöproblem har en mindre påverkan på vår globala miljö, eftersom de har en lägre industrialiseringsnivå.

Däremot har de en mycket större negativ påverkan på den lokala miljön.

Ett miljömässigt hållbart perspektiv måste vara en integrerad del i alla aspekter av Sidas stöd till privatsektorutvecklingen. Samtidigt riskerar givarna att anklagas för hyckleri. Skulle utvecklingsländerna använda samma per capita-mängd av icke förnyelsebara resurser som de rika länderna, skulle världen gå mot en ekologisk katastrof. Den största utmaningen för den ekonomiska utvecklingen är därför hur alla ska kunna få en rimlig levnadsstandard utan att för den sakens skull äventyra den globala miljön.

Det civila samhällets roll

Privatsektorutvecklingen får aldrig ske på bekostnad av en försämrad miljö eller genom att man förnekar människors deras demokratiska fri- och rättigheter. Mänskliga rättigheter, inklusive rättigheter i arbetslivet, är viktiga delar av privatsektorutvecklingen.

Det civila samhället, inklusive frivilligorganisationer, fackföreningar och konsumentgrupper, är viktiga element i samspelet mellan stat och marknad. Ett exempel är det arbete som bedrivs av organisationen REN-LAC i det västafrikanska landet Burkina Faso. REN-LAC startades för att övervaka och bedriva kampanjer mot korruptionen i landet.

– Utan tvekan har korruptionen ökat under de senaste åren. Men nu börjar folk få nog. De vill inte längre behöva muta poliser och tjänstemän för att få saker och ting gjorda, säger Luc Damiba som är samordnare på REN-LAC.

Organisationer i väst bildar idag nätverk med systerorganisationer i utvecklingsländerna. Tillsammans utgör de en betydelsefull kraft. Bland annat har de bidragit till den utveckling av normer och etiska riktlinjer för hur multinationella företag ska agera. En annan viktig partner i utvecklings-samarbetet är den privata sektorn i Sverige.

Ta reda på mer

Denna folder är en översättning av den engelska foldern "Making Markets Work for the poor", som i sin tur delvis bygger på ett större dokument med samma namn och undertiteln "Challenges to Sida's support to private sector development". Sida har också upprättat en kortfattad policy för stödet till privatsektorutveckling, "Policy guidelines for Sida's support to private sector development". I båda dessa dokument som kan laddas ner från www.sida.se finns ytterligare information. Vi hoppas att denna folder och vårt övriga material skall stimulera till diskussion. Hör gärna av dig om du har kommentarer och frågor.

Vad Sida kan bidra med...

En utmaning för Sida är att hitta vägar för att ge stöd till utvecklingen av effektivt fungerande marknader där de fattiga kan delta på rättvisa villkor. Fokus för Sidas insatser ligger på att stödja utvecklingen av ett bra affärsklimat och av demokratisk samhällsstyrning med särskild tonvikt på upprättandet av ett fungerande rättssystem. Sida lägger särskild vikt vid de marknader där de fattiga är direkt engagerade, såsom inom jordbruket och den informella ekonomin. Andra viktiga områden är handel, finansiella system (inklusive mikrokrediter) och reformer när det gäller ländernas infrastruktur.

...och vad Sida bör avstå från

Sida bör i sitt stöd till privatsektorutvecklingen undvika insatser som riskerar att snedvräa konkurrensen på marknaden. Bara i särskilda fall, som när det gäller kunskapsutveckling som har en tydlig positiv påverkan på samhället i stort, bör Sida överväga stöd till enskilda företag.



Allt fler investeringar inom infrastruktur sker i samarbete mellan stat och näringsliv. Bilden är från det nya reningsverket i St Petersburg som byggs på detta sätt.

Att halvera fattigdomen i världen till år 2015 är vår tids största utmaning. Det kräver samarbete och uthållighet. Samarbetsländerna ansvarar för sin utveckling. Sida förmedlar resurser och utvecklar kunskap och kompetens. Det gör världen rikare.



STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

105 25 Stockholm
Besök: Sveavägen 20
Telefon: 08-698 50 00
Telefax: 08-698 56 15
www.sida.se, info@sida.se